

УДК 339.92:330.341

Крижан Є.О.
студентка

Миколаївського національного аграрного університету

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

HISTORICAL ASPECTS AND MODERN FEATURES OF GLOBALIZATION IN THE ECONOMY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено особливості форм розвитку світового господарства та глобалізаційних процесів. Систематизовано концепції розвитку процесу глобалізації та виокремлено їх суміжні аспекти. Розглянуто особливості глобалізаційних процесів в економіці України та визначено потенційні напрями розвитку співробітництва з країнами світу.

Ключові слова: світове господарство, глобалізація, іноземні інвестиції, транснаціональні корпорації, зовнішньоекономічні пріоритети України.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы особенности форм развития мирового хозяйства и глобализационных процессов. Систематизированы концепции развития процесса глобализации и выделены их смежные аспекты. Рассмотрены особенности глобализационных процессов в экономике Украины и определены потенциальные направления развития сотрудничества со странами мира.

Ключевые слова: мировое хозяйство, глобализация, иностранные инвестиции, транснациональные корпорации, внешнеэкономические приоритеты Украины.

ANNOTATION

In the article the features of forms of development of the world economy and globalization processes. Systematized the concept of globalization and its related aspects are highlighted. The features of globalization processes in the Ukrainian economy, and identified potential areas of cooperation with the countries of the world.

Keywords: world economy, globalization, foreign investment, multinational corporations, foreign economic priorities of Ukraine.

Постановка проблеми. Традиційні форми ведення господарської та підприємницької діяльності усе більшою мірою виявляються схильними до впливу нових тенденцій розвитку економічних систем. Глобальний характер більшості економічних процесів обумовлює трансформацію основних понять і принципів, систем економічних і фінансових відносин, перерозподіл ролі і значення окремих учасників цих відносин. Сучасна світова економіка являє собою систему, об'єднану масштабними виробничо-збутовими комплексами, глобальною фінансовою системою і планетарною інформаційною мережею. Глобалізація робить вплив на економіку всіх країн і носить багатоплановий характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи глобалізації, її вплив на розвиток національних економік докладно досліджували численні зарубіжні науковці, зокрема П. Герст, А. Ельянов, А. Зуев, Н. Иванов, В. Медведєв, Л. Мяснікова, Дж. Нейсбітт, П. Ратленд, Р. Робертсон, Г. Томпсон, Л. Туроу.

Проблеми створення ефективної економічної системи в умовах глобалізації, необхідність їх переходу до інноваційної моделі розвитку, трансформації зовнішньоекономічної моделі розглядалися у наукових працях вітчизняних науковців О. Білоруса, В. Будкіна, В. Гейця, Я. Жаліла, Б. Кваснюка, С. Кримського, Д. Лук'яненка, В. Мельника, В. Новицького, Ю. Павленка, Ю. Пахомова, С. Пахомова, О. Плотнікова, Є. Савельєва, В. Сіденка, С. Сіденко, А. Сухорукова, Н. Татаренко, В. Чужикова, А. Чухна та інших.

Метою статті є виявити закономірності розвитку світового господарства і формування глобального економічного простору та виявити зв'язки між наявними конкурентними перевагами України та пріоритетами її подальшої інтеграційної політики.

Виклад основного матеріалу. До початку ХХІ століття світова економіка зазнала суттєвих змін, пов'язаних з переходом до якісно нового етапу її розвитку – глобалізації. Глобальний характер більшості економічних процесів обумовлює трансформацію основних понять і принципів, систем економічних і фінансових відносин, перерозподіл ролі і значення окремих учасників цих відносин.

На сучасному етапі відбувається своєрідне «стирання національних кордонів», світова економіка поступово набуває загальну основу, головними складовими якої є система міжнародної торгівлі, побудована на багатосторонніх правилах, глобальна інфраструктура технологічних нововведень, що формується єдиний інформаційний простір, глобальна фінансова система, транснаціональне виробництво [1].

Спираючись на особливості розвитку світового господарства, визначимо особливості зародження тенденції до глобалізації, що ґрунтуються на формах розвитку світового господарства (табл. 1).

Процес формування глобального економічного простору протікає хвилеподібно під впливом зміни форм розвитку світового господарства, які формують якісну оцінку стану глобалізаційного розвитку [2]. Отже, глобалізація є таким якісним станом світової економіки, який виявляє себе через ступінь лібералізації національних товарних та фінансових ринків, проявляється у

взаємозалежності національних економік, зруженні автономності та прийняття національними урядами макроекономічних рішень.

В економічній літературі сформувався різні концепції розвитку процесу глобалізації. Більшість зарубіжних економістів вважають початком стрімкого зростання процесу глобалізації рубіж XIX–XX століть [3].

Аналіз даних концепцій показав, що вони сходяться в основних аспектах:

– розвиток глобалізації пов’язане із прискоренням науково-технічного прогресу, розвитком процесів інтернаціоналізації виробництва і капіталу;

– провідна роль у розвитку процесів глобалізації належить транснаціональним компаніям (ТНК);

– наприкінці 1990-х рр. процес глобалізації вступив у свою нову стадію, відмінну насамперед якісними змінами в інтернаціоналізації господарського життя, поступовим перетворенням світової економіки в єдиний ринок товарів, послуг, капіталу, робочої сили і знань.

Ці процеси призвели до посилення ролі міжнародних органів та організацій, створенню більш сприятливих умов, принципів і правил для системного регулювання основних блоків світової економіки, а також обміну та кооперації в різних галузях господарської діяльності та подальшого розвитку міжнародного бізнесу [4].

Найважливішим аспектом глобалізації є високий темп зростання прямих іноземних інвестицій. Так, за період 1990–2014 рр. при-

плив прямих іноземних інвестицій в світову економіку зріс з 209 млрд дол. до 1,5 трлн дол. [5]. Ці інвестиції відіграють основну роль у трансферті технологій, промислової реструктуризації, освіти глобальних корпорацій, що безпосередньо впливає на розвиток національних економік. Ще одним із основних проявів глобалізації є зростання торгівлі товарами і послугами. У 1990 р. обсяг світового експорту становив 2,5 трлн дол., а до 2014 р. досяг майже 22,3 трлн дол. [6]. Глобалізація також сприяє розвитку науково-технічного прогресу. При цьому технологічні інновації, у свою чергу, є однією із її рушійних сил.

Головними суб’єктами сучасної глобальної економічної системи є транснаціональні корпорації (ТНК), які поряд з державами стали повноправними учасниками міжнародних економічних відносин, їх вплив і роль у світовій економіці і політиці продовжують зростати. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку, нині у світі налічується більше 82 тисяч ТНК. Частка транснаціональних компаній у міжнародній торгівлі становить 25% усього світового експорту товарів і послуг, а в експорті та імпорті окремих розвинених країн доходять до 80%. Обсяг продажів закордонних підрозділів ТНК за період з 1990 по 2010 рр. збільшився більш ніж у 6 разів – з 5105 млрд дол. до 32 960 млрд дол. [7].

Глобальні стратегії розвитку все частіше суперечать національним. Це пов’язано зі зростанням кількості і посиленням впливовості

Таблиця 1

Співвідношення розвитку світового господарства та глобалізації

Етапи розвитку світового господарства	Період	Форми розвитку світового господарства	Якісна оцінка стану розвитку глобалізації
1 етап	початок XIV ст. – кінець XVI ст.	<ul style="list-style-type: none"> • відносини колонія-метрополія; • інтенсифікація сфери обігу; • виникнення ринків; 	зародження глобалізації
2 етап	кінець XVI ст. – кінець XIX ст.	<ul style="list-style-type: none"> • ефект вивільнення ресурсів, поява міжкраїнової спеціалізації; • виникнення інтернаціоналізації (виробництва та капіталу) світового господарства; • інтенсифікація торгівлі 	стрімке зростання глобалізації
3 етап	кінець XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> • формування світового господарства; • концентрація виробництва, капіталу; • завершення територіального поділу світу; • утворення монополій; 	бурхливий розвиток глобалізації
4 етап	20–50-ті рр. XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> • торговельний протекціонізм; • обмеження на рух капіталів; 	різкий спад розвитку глобалізації
5 етап	50–90-ті рр. XX ст.	<ol style="list-style-type: none"> 1. регіоналізація: <ul style="list-style-type: none"> • збільшення обсягів торгівлі; • випереджальний темп зростання торгівлі над виробництвом; • прискорення темпів розвитку економіки розвинених країн; • концентрація виробництва, капіталу та міжнародного обміну; 2. транснаціоналізація: експорт капіталу 	повільне погавлення глобалізаційних процесів
6 етап	з кінця 90-х рр. XX ст.	<ul style="list-style-type: none"> • інтелектуальна та інформаційна економіка; • політика «відкритого регіоналізму»; • утворення континентальних та міжконтинентальних інтеграційних об’єднань 	повільне зростання глобалізації

головних суб'єктів глобальної економіки – транснаціональних корпорацій, міжнародних фінансових центрів, міжнародних економічних організацій. Національна модель розвитку суперечить глобальній, коли вона намагається протистояти тиску потужних ТНК та інших акторів світової економіки.

Беззаперечним є необхідність дослідження перспективи гармонізації глобальних і національних стратегій. По-перше, перспективи такого узгодження пов'язуються дослідниками із формуванням і реалізацією альтернативних моделей глобалізації, спрямованих на демократизацію діяльності міжнародних організацій, зменшення загроз інтенсифікації фінансових потоків, посилення гуманізації та екологічної спрямованості економічного розвитку. По-друге – з необхідністю адаптації національних стратегій до процесів глобалізації в плані синергетизації можливостей протистояти її негативним наслідкам – від змістовного наповнення стратегії сталого розвитку до реалізації інтегративних стратегій, які забезпечуватимуть транзитивним національним економікам технологічний прорив.

Особливістю сучасного етапу функціонування української економіки є посилення в ній трансформаційних процесів у тісному зв'язку із розвитком ринкового механізму та глобалізацією світової економіки. У ході економічного реформування в Україні відбулися стихійні структурні зрушення, які посилили уже наявну деформацію структури національного господарства. Еволюція структури сучасної української економіки спричинена, з одного боку, особливостями історично сформованого галузевого комплексу, з іншого боку, ринковими перетвореннями та адаптацією до перспективних глобальних процесів [8]. При цьому домінуючими у даний період економічного розвитку визнаються екзогенні фактори глобалізації у зв'язку з істотною залежністю національної економіки від функціонування світової господарської системи та пов'язаних з цим процесів інтеграції.

Вигідне розташування України на межі двох інтеграційних зон – європейської та євразійської, необхідність активізації співробітництва в обох напрямках дозволяє використовувати ефекти взаємодії масштабних, глибоких і потужних інтеграційних процесів та конкурентні переваги. Реалізувати природні конкурентні переваги є можливим через наявність розвинутої транспортної мережі, що створює необхідні умови для транзиту значних обсягів вантажу. У розвитку транспортної мережі України, підвищенні її конкурентоспроможності важливе значення відіграють усі види транспорту як основні напрями роботи у цій сфері необхідно відзначити створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів відповідно до європейських стандартів, інтеграцію України у транспортні коридори Європи, Азії й Балтійсько-Чорноморського регіону, участь у формуванні транспортно-комунікаційної мережі

постачання каспійських енергоносіїв на вітчизняні та міжнародні ринки [9].

Ідентифікація конкурентних переваг дозволила визначити напрями співпраці України з іншими країнами та її зовнішньоекономічні пріоритети. Оскільки головною метою економічної політики України є підтримка високих темпів економічного зростання, то інтеграція у світову економіку має бути використана як інструмент сприяння економічному зростанню, передумова зростання рівня життя [10].

На сьогодні в Україні діє кілька десятків потужних у глобальному вимірі ТНК, у цілому представлено 67 філій, і цей показник щорічно зростає [11]. Альтернативою для національної економіки є створення фінансово-промислових груп. Українські ФПГ мають реальні та потенційні можливості щодо конкуренції зі світовими ТНК, але серед їх недоліків – загальнодержавні проблеми – сировинна орієнтація експорту, низька наукоємність продукції.

Особливе місце посідають проблеми співробітництва України з країнами ЄС, де існує небезпека відкритої взаємодії на тлі нерівного партнерства. Разом з тим до цих взаємовідносин Україну підштовхує низка об'єктивних обставин – необхідність окреслення вектора регіональної інтеграції, прихований і явний протекціонізм розвинених країн.

Національні інтереси України у Північно-Східному напрямі полягають у збереженні миру і стабільності, у запобіганні будь-якій конфронтації. Країни колишнього СНД і, зокрема, Україна прагнуть, аби діяльність цього об'єднання була спрямована передусім на економічне співробітництво, на створення зони вільної торгівлі. Для України ця мета не може бути досягнута без політичного співробітництва та координації зовнішньої політики щодо третіх країн та реалізації її конкурентних переваг. Відмовитися від реалізації даного вектора Україна не зможе доти, доки існує імпортна залежність від російських енергоносіїв.

Реалізуючи масштабні технічні проекти, Україна забезпечить себе альтернативними джерелами постачання енергоносіїв та матиме власні ринки збуту товарів продуктової і виробничої сфер. За допомогою здійснення активної торговельно-економічної експансії на Південний Схід Україна здобуде провідне політичне становище серед країн Чорноморського басейну, а також увійде до кола впливових середземноморських держав.

Висновки. Посилення тенденції до формування глобального економічного простору характеризує сучасний стан розвитку світового господарства, де взаємовідносини між країнами відбуваються у формі експорту/імпорту товарів, капіталу та руху робочої сили. Формування глобального економічного простору не може відбуватися всупереч розвитку світового господарства, яке пройшло шість етапів. На другому етапі свого розвитку воно набуває форм

інтернаціоналізації і виявляється у двох формах: інтернаціоналізації виробництва та інтернаціоналізації капіталу, які реалізуються через дію тенденції транснаціоналізації, та регіоналізації. Особливість транснаціоналізації полягає в тому, що на певному етапі розвитку ТНК стираються межі національних кордонів, країни перетворюються в єдиний глобальний ринок, що є цілком логічним продовженням розвитку світового господарства і формування глобального економічного простору.

Шляхи трансформації зовнішньоекономічної діяльності України пов'язані з реалізацією стратегій структурно-інноваційної перебудови національної економіки, стратегій забезпечення паритетної інтеграції завдяки опануванню виробництва високотехнологічної, динамічної продукції, на яку швидко зростає світовий попит. Запровадження ефективних механізмів підтримки конкуренто-спроможності національної економіки пов'язано з необхідністю використання стимулюючого та інноваційного потенціалу держави у створенні раціональної структури експортно-імпортних та інвестиційних потоків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Модернізація суспільного сектору економіки в умовах глобальних змін: монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. А.Ф. Мельник. – Тернопіль: ТНЕУ; Економічна думка, 2009. – 528 с.
2. Харченко Н.В. Современные методы и методики оценки глобализованности экономик регионов / Н.В. Харченко // Региональная экономика: теория и практика. – 2010. – № 21 (156). – С. 19-28.
3. Globalization. Poverty and conflict. A critical «Development». Kluwer Academic Publishers. Dordrecht. The Netherlands. 2004.
4. Прушківська Е.В. Сутність глобалізації та її особливості в посткризовий період / Е.В. Прушківська, Ю.О. Шевченко // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. пр. – 2012. – № 3 (15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2012_3/131-140.pdf.
5. Крапивний І.В. Глобалізація: сутність, чинники та етапи розвитку / І.В. Крапивний // Вісник СумДУ. – 2008. – № 1. – С. 129-137. – (Серія «Економіка»).
6. Симонова М.Д. Статистический анализ индикаторов глобализации внешнеэкономических связей / М.Д. Симонова // Вопросы статистики. – 2010. – № 2. – С. 42-47.
7. Scholte J.A. Globalization. A critical introduction / Jan Aart Scholte. – London: Palgrave, 2000. – 361 p.
8. Новицький В. Економічна глобалізація та її наслідки для України / В. Новицький, А. Грищенко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2005. – № 1. – С. 7-14.
9. Дзюндзюк В.Б. Зміна ролі держави в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / В.Б. Дзюндзюк // Теорія та історія державного управління. – 2011. – № 2. – Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-2/doc/1/01.pdf>.
10. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29-35.
11. Червінський А. Глобалізація: Україна залишається напіввідкритою і напівпрозорою / А. Червінський, М. Шутиш // Україна Business. – 2014. – № 16. – С. 4-5.